

بررسی و اولویت‌بندی شاخص‌های اجتماعی نواحی شهری با تاکید بر تأثیرپذیری مناطق آزاد تجاری-صنعتی (مطالعه موردی: شهر چابهار)^۱

عبدالمجید میهن‌خواه^{***}، معصومه حافظ رضا زاده^{***}، محمود رضا انوری^{***}

تاریخ دریافت مقاله: ۱۴۰۰/۰۶/۲۹

تاریخ پذیرش مقاله: ۱۴۰۰/۱۱/۱۰

چکیده

مجاورت منطقه آزاد تجاری صنعتی چابهار با شهر چابهار سبب ایجاد تغییرات در ابعاد مختلف بخصوص بعد اجتماعی برای این شهر و نواحی پیرامون شده است. در این راستا هدف پژوهش حاضر بررسی و اولویت‌بندی شاخص‌های اجتماعی نواحی شهری چابهار با تاکید بر تأثیرپذیری مناطق آزاد تجاری-صنعتی می‌باشد. تحقیق حاضر از نظر هدف، یک تحقیق توسعه‌ای و روش تحقیق، تحلیلی و مبتنی بر مطالعات کتابخانه‌ای، اسنادی و میدانی می‌باشد. جامعه آماری تحقیق حاضر، شامل ساکنان نواحی چهارگانه شهر چابهار (۱۰۶۷۳۹ نفر) است، که حجم نمونه با استفاده از فرمول کوکران محاسبه و تعداد (۳۸۲) نفر، تعیین شد. پرسشنامه‌ها در نواحی چهارگانه شهر چابهار بر حسب نسبت جمعیت توزیع گردید. جهت تجزیه و تحلیل داده‌ها از نرم‌افزار (SPSS) و مدل Fuzzy ELECTRE استفاده شده است. نتایج تحلیل رگرسیون نشان داد، همه گویه‌های بعد اجتماعی با در سطح ۹۹ درصد اطمینان ارتباط معناداری با منطقه آزاد تجاری-صنعتی دارند. همچنین نتایج حاصل از آزمون تحلیل واریانس یک طرفه نشان داد که با توجه به اینکه سطح معناداری از (۰/۰۵) کمتر است، با اطمینان ۰/۹۵ می‌توان گفت، در میان نواحی شهر چابهار به لحاظ تأثیر منطقه آزاد تجاری در توسعه شاخص‌های اجتماعی تفاوت معناداری وجود دارد. در نهایت نتایج اولویت‌بندی نواحی شهر چابهار با تاکید بر تأثیرپذیری از منطقه آزاد تجاری-صنعتی با محوریت توسعه شاخص‌های اجتماعی با استفاده از مدل الکترون فازی نشان داد، ناحیه ۲ در اولویت اول قرار می‌گیرد.

واژگان کلیدی

مناطق آزاد تجاری-صنعتی، اثرات اجتماعی، نواحی شهری، چابهار.

۱- این مقاله برگرفته از رساله دکتری نگارنده اول با عنوان «ارزیابی اثرات اجتماعی مناطق آزاد تجاری-صنعتی بر نواحی شهری (مطالعه موردی: شهر چابهار)» به راهنمایی نگارنده دوم و مشاوره نگارنده سوم در دانشگاه آزاد اسلامی واحد زاهدان است.

۱ دانشجوی دکتری گروه جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، واحد واحد بین‌الملل چابهار، دانشگاه آزاد اسلامی، چابهار، ایران.

*** استادیار گروه جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، واحد زاهدان، دانشگاه آزاد اسلامی، زاهدان، ایران. (نویسنده مسئول)

*** استادیار گروه جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، واحد زاهدان، دانشگاه آزاد اسلامی، زاهدان، ایران.

مقدمه

امروزه بسیاری از کشورهای جهان، تمایل شدیدی به جذب سرمایه‌های خارجی پیدا کرده‌اند. یکی از راه‌های مفید و مناسب بدین منظور ایجاد مناطق پردازش یا مناطق آزاد تجاری- صنعتی است. امروزه تجربه بسیاری از کشورها مانند، چین، کره جنوبی، تایوان نشان می‌دهد که می‌توان با ایجاد مناطق پردازش صادرات یا مناطق آزاد تجاری- صنعتی امکان جذب سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی و توسعه صادرات کالاهای صنعتی و در نتیجه درآمدهای ارزی کشور را افزایش داد (هادیانی و رحمانی، ۱۳۹۵: ۱). از دهه ۱۹۷۰، روند جهانی شدن اقتصادی پیشرفت کرد و مناطق آزاد اقتصادی را به واحد فضایی حیاتی برای کشورها تبدیل کرد تا تجارت خارجی اقتصادی و انباشت ثروت را برای برنده شدن در رقابت اقتصادی جهانی به دست آورند (Fan et al, 2022: 1). مناطق آزاد، تأثیر مهمی بر توسعه اقتصادی و کاربری زمین دارد (Chen et al, 2022: 1). مناطق ویژه اقتصادی در یک منطقه مشخص از زمین، محصور و حراست می‌شوند با هدف توسعه اقتصادی، جذب سرمایه خارجی، صادرات، خدمات برای صادرات و ارتقای صنعت فعالیت می‌کنند (لطیفی و قائم‌پور، ۱۳۹۵: ۱۹۲). امروزه در غالب کشورهای جهان از مناطق آزاد به عنوان رویکردی موثر جهت توسعه نواحی پیرامون استفاده می‌شود. این رویکرد متأثر از قطب رشد بوده و معتقد است که ایجاد یک قطب رشد در یک بخش از فضای جغرافیایی می‌تواند تأثیرات زیادی بر این شهرها داشته باشد (رحمانی، ۱۳۹۳: ۸). اگر چه ایجاد مناطق آزاد را نباید تنها عامل برای دستیابی به توسعه تلقی کرد، ولی به خصوص در کشورهای آسیایی، ایجاد مناطق آزاد حداقل به عنوان ابزار آزمایشی توانسته برای توجیه رفع موانع ضد توسعه‌ای به کار گرفته شود و دانش و مهارت‌های جدید قابل توجهی از طریق مناطق آزاد کسب شود. کشورهای در حال توسعه‌ای که به ایجاد منطقه آزاد روی آورده‌اند، بر این باورند که منطقه آزاد می‌تواند یاری دهنده آنان در رهایی از فقر و عقب ماندگی باشد. و تکنولوژی، مدیریت و سرمایه را به کشور وارد کند و عوامل تولید داخلی را با علم و دانش فنی خارجی تلفیق کرده و کشور را در مسیر توسعه و همسو با اقتصاد جهانی قرار دهد (دبیرخانه شورای عالی مناطق آزاد، ۱۳۸۶: ۲). مناطق آزاد، در مجموع در چهار سطح مختلف محلی، ملی، منطقه‌ای و جهانی به ایفای نقش می‌پردازند که وزن ژئوپولیتیکی و ژئواکونومیک یک منطقه آزاد، قبل از هر چیزی در بستر فلسفه وجودی آن شکل می‌گیرد. به طور کلی، هر اندازه یک منطقه آزاد از وزن بالای تأثیرگذاری و برد فضایی عملکردی بیشتری برخوردار باشد، فضای بیشتری را تحت پوشش خود قرار خواهد داد (ولی قلی‌زاده، ۱۳۸۸: ۵۵). در واقع برنامه‌ها باید نوعی دگرگونی ساختاری به وجود آورده که توسعه ملی را ارتقا بخشیده و تمام بخش‌های جمعیت را به مشارکت در فرایند توسعه ترغیب کند به گونه‌ای که عدالت اجتماعی تضمین شده و هیچ از بخش‌های جمعیت از قلمرو دگرگونی و توسعه حذف نشوند (زاکس، ۱۳۷۷: ۲۶). ایران نیز از جمله کشورهای در حال توسعه که دائماً پروژه‌های اقتصادی گوناگونی در مناطق مختلف آن اجرا می‌شود، غالب این پروژه‌ها در مقیاس بزرگ تأثیرات شدید اجتماعی بر مناطق پیرامون می‌گذارد (طالبیان و همکاران، ۱۳۸۷: ۵۹). برای هدایت آگاهانه و طراحی فضای زیست مناسب برای شهرهایی که متأثر از نیروهای بیرونی نظیر مناطق آزاد تجاری صنعتی هستند، و تغییرات اجتماعی آنها با این نیروها مرتبط است. در راستای تحقق توسعه پایدار شهری، بایستی شرایطی فراهم شود تا بسترسازی توسعه پایدار انسانی و بهبود رفاه اجتماعی شهروندی، ممکن گردد چرا که این امر منجر به برقراری عدالت اجتماعی (هاروی، ۱۳۷۹: ۱۰۶)، تقویت ساختارهای همبستگی اجتماعی، مثل تعهد و مسئولیت پذیری، تقویت بنیان‌های اجتماعی و خانوادگی و احیای محیط زیست همگانی اشاره کرد (بحرینی، ۱۳۷۸: ۱۳ و گوردون، ۱۳۸۷: ۹۰). در واقع اثرات اجتماعی مناطق آزاد تجاری بر مناطق پیرامون قابل درک است، تعاریف مختلفی از اثرات اجتماعی وجود دارد اما تعریف کمیته بین سازمانی راهبردها و اصول تحلیل اثر اجتماعی، بسیاری از جوانب این مفهوم را آشکار می‌سازد: تلاش برای ارزیابی و برآورد کردن پیآمدهای اجتماعی که ممکن است از اقدامات و سیاست‌های خاص (از جمله برنامه‌ها و اجرای سیاست‌های جدید) و اجرای برنامه‌های دولتی مشخص ناشی شوند. اثرات اجتماعی خوانده شود. در تحلیل اثرات اجتماعی اطلاعات کافی در زمینه (اطلاعات آماری درباره ویژگی‌های جمعیتی و اقتصادی، اطلاعات کیفی درباره ارزش‌ها و کیفیت زندگی اجتماع، اطلاعات درباره مشخصات، امکانات و منابع اجتماعات محلی، اطلاعاتی درباره ظرفیت و توانایی‌های سازمان‌های حکومتی مستقر در محل) می‌باشد (طالبیان و همکاران، ۱۳۸۷: ۶۰).

در کشور ایران نیز با توجه به حضور کمرنگ اقتصاد ملی در عرصه رقابت جهانی، ایجاد مناطق آزاد به عنوان عاملی موثر در جهت جبران فرصت‌های از دست رفته و آموزش نیروی انسانی، تحصیل مدیریت علمی، کشور می‌باشد. لذا، ایران به دلیل موقعیت جغرافیایی خاص استراتژیک خود از مزایای ترانزیتی و ارتباطی مناسبی برخوردار می‌باشد که گسترش آن می‌تواند، درآمدهای ارزی فراوانی را برای منطقه به بار آورد. در این میان خلیج فارس و دریای عمان از جنبه‌های گوناگون دارای ویژگی‌های متمایزی در مقایسه با دیگر مناطق آبی و خشکی‌های جهان است که به آن جایگاه و برجستگی‌های فوق العاده‌ای

بخشیده است. این مناطق نقش خود را به عنوان شاهراه بازرگانی از روزگاران باستان آغاز کرد. از هنگام گسترش رقابت‌های سیاسی استراتژیک قدرت‌های اروپایی، این منطقه به عنوان یک شاهراه بازرگانی مهم و حلقه‌ای پر اهمیت در زنجیره استراتژی آنان مورد توجه قرار گرفت. یکی از مهمترین شهرهای حوزه دریای عمان شهر بندری چابهار در جنوب استان سیستان و بلوچستان می‌باشد. بندر چابهار در مناسبات اقتصادی و سیاسی منطقه از اهمیت استراتژیک برخوردار است و می‌تواند در مناسبات سیاسی- اقتصادی، هند و آسیای مرکزی نقش مهمی را ایفا کند.

برقراری ارتباط ترانزیتی افغانستان و آسیای مرکزی از طریق محور ترانزیتی شرق کشور چابهار میلک نزدیکی جغرافیایی بندر چابهار به افغانستان، انجام سرمایه‌گذاری‌های گسترده در بخش‌های مختلف حمل و نقل به ویژه بخش دریایی، ایجاد تسهیلات و زیرساخت‌های حمل و نقل در مسیر محور شرق کشور و حمایت‌های گسترده دولتی، بندر چابهار را به عنوان قطب ترانزیتی تبدیل کرده و در صورت مرتفع شدن موانع، علاوه بر توسعه محور شرق شاهد رونق ترانزیت در مسیر مذکور خواهیم بود (عزتی و شکاری، ۱۳۹۱: ۱). در سال ۱۳۷۰ ایجاد منطقه آزاد تجاری- صنعتی چابهار به پیشنهاد شورای عالی شهرسازی و معماری به تصویب هیات وزیران رسید که در سال ۱۳۷۲ فعالیت خود را در زمینی به وسعت ۱۴۰۰ هکتار آغاز کرد (گزارش عملکرد منطقه آزاد چابهار، ۱۳۷۹: ۲). منطقه چابهار یک ششم مرزهای دریایی جنوبی کشور را به خود اختصاص داده است. وجود بریدگی‌های طبیعی و سواحل مناسب، قرارگاه مناسبی را برای پهلویی‌گری کشتی‌های مختلف به وجود آورده است. هم اکنون، بندر شهید بهشتی با ۱۴ پست اسکله نصب سریع جمعاً حدود ۲ میلیون تن ظرفیت دارد و بندر شهید کلاتری نیز با ۴ پست اسکله، ظرفیتی در حدود ۲۰۰ هزارتن را داراست. مساحت منطقه آزاد چابهار، چهارده هکتار است که ده هکتار از آن به پروژه‌های صنعتی اختصاص یافته و بقیه منطقه نیز برای صنایع گردشگری و بازرگانی در نظر گرفته شده است. منطقه آزاد چابهار برای ترانزیت کالا، تجارت منطقه‌ای، بارگیری و تخلیه محموله‌های سنگین دریایی و انتقال فرآورده‌های نفتی و گازی به کشورهای مجاور از قبیل عمان، هند و پاکستان طراحی شده است. مجاورت منطقه آزاد تجاری صنعتی چابهار با شهر چابهار سبب ایجاد تغییرات در ابعاد مختلف بخصوص اجتماعی برای این شهر و نواحی پیرامون شده است. شواهد حاکی از آن است که سطح امکانات و خدمات ارائه شده به مناطق پیرامون، تغییرات محسوس داشته است و منافع بلند مدتی نیز برای مناطق شهری بخصوص چابهار داشته است، هر چند که عوارض و دشواری‌های زیادی از جمله بروز آسیب‌های اجتماعی، برهم خوردن شبکه روابط و امنیت اجتماعی نیز ایجاد کرده است، ولیکن منطقه آزاد تجاری چابهار به افزایش سطح پایداری اجتماعی در مناطق پیرامون انجامیده است. در واقع همه صورت‌های جلب مشارکت به صورت واقعی در مناطق پیرامون با تاکید بر منطقه آزاد چابهار به کار گرفته شده و توسعه صنعتی سبب زدودن چهره فقر و محرومیت از مناطق پیرامون شده است. واقع تاثیرات مثبت و منفی گسترده‌ای منطقه آزاد تجاری در بعد اجتماعی بر شهر چابهار گذاشته است. در این راستا هدف اصلی پژوهش حاضر بررسی و اولویت‌بندی نواحی شهری چابهار با تاکید بر تأثیرپذیری از مناطق آزاد تجاری- صنعتی بر توسعه شاخص‌های اجتماعی می‌باشد.

پیشینه تحقیق

قبرپور و همکاران (۱۴۰۰)، در پژوهشی به تحلیل تأثیر منطقه آزاد ارس بر توسعه اقتصادی پرداخته‌اند. نتایج تحقیق نشان می‌دهند که منطقه آزاد ارس در مقیاس محلی و ملی، نسبت به مقیاس منطقه‌ای، بهتر توانسته است بر توسعه اقتصادی ایران تأثیرگذار باشد. حیدری ساریان (۱۳۹۸)، در پژوهشی به بررسی نقش منطقه آزاد تجاری در بهبود شاخص‌های اقتصادی مناطق روستایی؛ مطالعه موردی شهرستان ماکو پرداخته است. نتایج تحلیل فضایی روستاهای مورد مطالعه نشان داد که نقش منطقه آزاد تجاری در تقویت شاخص‌های اقتصادی در ۲۵ درصد روستاها در سطح قوی و در ۴۱ درصد روستاها در سطح متوسط و در بقیه روستاها در سطح ضعیف است. گرامی طیبی و همکاران (۱۳۹۸)، در پژوهش به طراحی مدل آینده نگاری راهبردی برای توسعه مناطق آزاد در افق ۱۴۱۴، با تاکید بر منطقه آزاد چابهار، پرداخته‌اند. یافته‌ها نتایج به دست آمده نشان می‌دهد مدل مطلوب برای آینده نگاری مناطق آزاد و در این پژوهش منطقه آزاد چابهار از عوامل متعددی تشکیل شده است که با توجه به جغرافیای خاص این منطقه، توجه به مسائل ژئوپلیتیک و ژئواکونومیک آن از اهمیت فوق العاده‌ای برخوردار است. همچنین استفاده از روش‌های آینده پژوهی، پویا محیطی و نیز روش تحلیل لایه‌ای علت‌ها با توجه به شرایط اقلیمی و جغرافیای جمعیتی این منطقه برای شناخت بهتر محیط از اهمیت بسزایی در فرایند آینده نگاری برخوردار است. نتیجه گیری طبق بررسی‌های انجام شده در مطالعه ادبیات، تاکنون مطالعه جامعی درخصوص آینده نگاری مناطق آزاد صورت نگرفته است، بنابراین مدل ارائه شده به عنوان نخستین مدل ارائه شده برای آینده نگاری مناطق آزاد، توانایی پاسخگویی به این بعد مهم از توسعه این مناطق را دارد. قادرمزی و همکاران (۱۳۹۷)، در پژوهشی به بررسی پیامدهای انتظامی- امنیتی ایجاد مناطق آزاد تجاری در استان کردستان (مورد مطالعه: بانه و مریوان)،

پرداخته‌اند. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد (۴۳٪) از پاسخ‌دهندگان یا به عبارتی (۵۲) نفر معتقد بوده‌اند که ایجاد مناطق آزاد تجاری شرایط امنیتی منطقه را بسیار بهبود خواهد بخشید. این افراد به نقش مثبت این مناطق در ایجاد روابط فرهنگی، اجتماعی و خروج از انزوای فرهنگی و مذهبی اشاره داشته و معتقد هستند که ایجاد مناطق آزاد تجاری-اقتصادی در دو شهر بانه و مریوان در کنار دستاوردهای اقتصادی مفید، دستاوردهای اجتماعی و فرهنگی متعددی داشته که برآیند کلی همه آن‌ها افزایش سطح امنیت منطقه و کل استان خواهد بود. لطیفی و قائم‌پور (۱۳۹۵)، در پژوهشی به بررسی تأثیر مناطق ویژه اقتصادی بر رفاه و توسعه اجتماعی مناطق شهری و روستائی (مطالعه موردی: منطقه ویژه اقتصادی سلفچگان)، نتایج نشان داد که ایجاد منطقه ویژه اقتصادی سلفچگان از طرفی باعث کاهش همبستگی اجتماعی و کاهش اعتماد اجتماعی، در بین مردم سلفچگان شده، اما از جانب دیگر وجود این منطقه، باعث بهبود رفاه اجتماعی و بهبود کیفیت زندگی مردم شهر سلفچگان شده است. صدوق و همکاران (۱۳۹۳)، در پژوهشی به تحلیل پایداری اجتماعی اثرات توسعه صنعتی منطقه ویژه پارس جنوبی در بخش عسلویه، پرداخته‌اند. نتایج تحقیق در مرحله توصیفی تأثیر ورود جمعیت مهاجر در تغییرات شدید ویژگی‌های جمعیتی این بخش را نشان می‌دهد. اما بررسی دقیق‌تر مبتنی بر ارتباط و همبستگی میان شاخص‌های مورد بررسی نشان می‌دهد که تغییرات در ویژگی‌های جمعیتی برخلاف انتظار عامل پایداری اجتماعی نیز در محدوده نبوده است. با توجه به اهمیت این صنایع پیشنهاد اصلی این مقاله بر ضرورت بررسی و تحلیل مستمر و دقیق تغییرات جمعیتی- اجتماعی جهت سنجش و کنترل پیامدهای منفی توسعه این صنایع در برنامه‌ریزی و تصمیم‌گیری‌های آتی آن تأکید دارد. رستم‌گورانی و همکاران (۱۳۹۲)، در پژوهشی به بررسی جایگاه مناطق آزاد تجاری جزیره قشم در توسعه پایدار و امنیت اجتماعی، پرداخته‌اند. نتایج تحقیق حاکی از این است که با ایجاد منطقه آزاد قشم شاخص‌های توسعه اجتماعی و نماگرهای اقتصادی مانند گسترش بازارهای تجاری، اسکله‌ها، گمرک‌ها، اشتغال روند رو به رشدی داشته‌اند، از طرف دیگر، با وجود تأثیرات مثبت حاصل از ایجاد منطقه آزاد قشم در برخی از شاخص‌های امنیتی و جرم نظیر قاچاق کالا، فروش مشروبات الکلی و غیره افزایش یافته است. تبعات این جرائم در آینده نیز بر ساختار شهری قشم بی‌تأثیر نخواهد بود.

چن و همکاران (۲۰۲۲)، در پژوهشی با عنوان "آیا اختلاف رتبه مناطق توسعه صنعتی بر کارایی کاربری اراضی تأثیر دارد؟ تحلیل منطقه‌ای در چین" به این نتایج رسیدند: در کارایی کاربری اراضی بین رده‌های مختلف مناطق آزاد صنعتی تفاوت معناداری وجود دارد. زمین صنعتی مناطق آزاد صنعتی بسیار کارآمدتر از مناطق توسعه صنعتی استان است. بهره‌وری مناطق توسعه صنعتی ملی در جنوب جیانگ سو بسیار بالاتر از دو منطقه دیگر است. رتبه منطقه آزاد صنعتی به جز مناطق توسعه ساحلی و حاشیه رودخانه تأثیر مثبت معناداری بر کارایی کاربری اراضی دارد. چن و همکاران (۲۰۲۲)، در پژوهشی به بررسی ایجاد مناطق آزمایشی آزاد تجاری و تأثیر آن در تحول و ارتقای الگوهای تجاری پرداخته‌اند. یافته‌ها نشان داد ایجاد مناطق آزمایشی آزاد تجاری سهم تجارت عمومی را ۱۱.۸ درصد افزایش داده است. لوپز کونتراس و همکاران (۲۰۲۱)، در پژوهشی به بررسی اثرات برنامه بازآفرینی شهری بر عوامل اجتماعی مرتبط با سلامت در شبلی پرداخته‌اند. نتایج نشان می‌دهد پس از مداخله (بازآفرینی)، مردم درک بهتری از محیط‌های جسمی، اجتماعی و ایمنی و همچنین استفاده از فضاها، به ویژه در میان زنان و افراد با سطح تحصیلات بالاتر به وجود آمد. بنابراین، برنامه بازآفرینی (PQMB) نوعی سیاست عمومی است که می‌تواند کیفیت زندگی و سلامتی افراد ساکن در مناطق فقیرنشین را بهبود بخشد. ژائو و همکاران (۲۰۲۱)، در پژوهشی به بررسی اثرات زیست محیطی منطقه تجارت آزاد (گوانگدونگ) در چین پرداخته‌اند. نتایج نشان می‌دهد، از محیط زیست، در سطح منطقه در وضعیت مناسبی قرار ندارد اما می‌توان با استفاده از فناوری‌های پیشرفته و بهبود بهره‌وری مالی می‌تواند فاضلاب تخلیه شده و گازهای زائد را در واحد تولید ناخالص داخلی کاهش دهد و در نتیجه رفاه محیط زیست بهبود یابد. اما در کل منطقه تجاری - صنعتی تاسیس شده باعث بهبود رفاه محیط زیست منطقه‌ای نشده است. یانگ و همکاران (۲۰۱۹)، در پژوهشی به بررسی بهبود توسعه اجتماعی منطقه ویژه اقتصادی نانشا در چین پرداخته‌اند. این مطالعه در منطقه ویژه اقتصادی نانشا در چین، به درک ماهیت چند بعدی معیشت مهاجران و غیر مهاجرها و رضایت مربوط به آنها کمک می‌کند. نتایج نشان می‌دهد که سطح کلی معیشت مهاجران به ویژه در ابعاد اجتماعی و جسمی کمتر از افراد غیر مهاجر بود. مهاجرانی که از سرمایه معیشتی بالاتری برخوردارند نسبت به افرادی که دارای سرمایه معیشت کمتری هستند، رضایت بیشتری دارند و به طور کلی رضایت آنها از معیشت نسبت به افراد غیر مهاجر در سطح معیشت مشابه کمتر است. روات و همکاران (۲۰۱۱)، بررسی اثرات اقتصادی و اجتماعی منطقه ویژه اقتصادی پلاپالی در ایالت اندراپرادش هند پرداخت. نتایج تحقیق نشان داد فعالیت‌های کشاورزی و دامداری روستاییان طی سال‌های اخیر کاهش محسوسی یافته است و ایجاد این منطقه اقتصادی توانسته است بخشی از جمعیت بیکار روستایی را در مرحله احداث به خود جذب نماید. از طرف دیگر فعالیت روستاییان در مراحل فعالیت منطقه اقتصادی کاهش یافته است همچنین نتایج تحقیق نشان داد این منطقه ویژه نتوانسته است تأثیر چندانی در بهبود خدمات و بهداشت در منطقه مورد مطالعه داشته باشد.

چهارچوب نظری

مناطق آزاد تجاری - صنعتی

مناطق آزاد تحت نام‌های مختلف از جمله، منطقه آزاد، منطقه آزاد تجاری، منطقه آزاد گمرکی، منطقه آزاد پردازش صادرات معاف از گمرک، منطقه اقتصادی ویژه، منطقه آزاد پردازش صادرات، منطقه تجارت خارجی، منطقه آزاد اقتصادی، منطقه پردازش صادرات آزاد، منطقه صادرات آزاد، منطقه تولید آزاد، منطقه توسعه سرمایه‌گذاری، منطقه بنگاهی مشترک، منطقه ممتاز صادراتی، منطقه تجاری معاف از مالیات، منطقه آزاد تجاری با آزادسازی تجارت بین‌المللی و سرمایه‌گذاری گسترده شناخته می‌شوند. مناطق آزاد تجاری صنعتی به عنوان خط مقدم دروازه‌های اصلی تجاری، نقش کلیدی در تعیین توان رقابت‌پذیری اقتصادی هر کشور دارند. امروزه تقریباً در همه اقتصادهای توسعه یافته دنیا رقابت نسبتاً بالایی در اداره و بهره‌برداری از مناطق آزاد تجاری صنعتی مختلف برقرار است. مهم‌ترین موتور محرکه این رقابت و افزایش عملکرد آن است که مدیران، با بکارگیری شایستگی‌ها و قابلیت‌ها، شرایط قابل انعطاف و پایداری را در ارائه خدمات، مهیا و زمینه‌سازی کنند. در عصر کنونی سازمان‌ها و صنایع با چالش‌ها و فشارهای شدید بازارهای رقابتی همچون، جهانی شدن، رقابت و همکاری، تنوع نیازهای مشتریان، و چرخه کوتاه عمر محصولات روبرو هستند. در عصر حاضر هدف اصلی هر سازمانی حفظ مزیت رقابتی در بازار پر تنش رقابت است (Choudhary et al, 2013: 436). سازمان‌ها در بازار رقابتی امروز، ضروری است همچنان برتری خود را نسبت به رقبای حفظ کنند و ضمن حفظ موقعیت رقابتی خود در بازار همواره به سمت جلو گام بردارند که این سبب گردیده، شرکت‌ها به منظور کسب مزیت و ارتقاء موقعیت بازارشان بر قابلیت‌ها و منابع کلیدی خود تمرکز نمایند. تغییرات ثابت در بازارها، رقابت، تکنولوژی و مقررات، سازمان‌ها را به ایجاد تغییرات در ترفیعات و انطباق و بهبود مستمر منابع و قابلیت‌هایشان، ترغیب می‌نماید (Azevedo et al, 2015: 239). به همین ترتیب شرکت‌ها سعی دارند با تمرکز بر منابع کلیدی خود عملکرد مالی و غیر مالی خود را افزایش دهند (Hamon, 2003: 56). اما در طی مطالعات انجام شده مشخص گردید که متغیرهای بسیاری از جمله متغیرهای محیطی، متغیرهای درونی بر عملکرد شرکت تأثیر گذارند، یکی از این متغیرهای مهم رقابت‌پذیری استراتژیک سازمان‌ها می‌باشد. برای افزایش توان رقابت بنگاه‌ها و افزایش شایستگی‌ها و مزایای رقابتی اقدامات مختلفی به صورت ارائه یک بسته سیاستی قابل انجام است (Morgan et al, 2004: 94). از نظر مورگان شایستگی می‌تواند بر رقابت‌پذیری و عملکرد شرکت موثر باشد (Asadi Gharabaghi & Ghelich Lee, 2015: 163). مناطق آزاد تجاری صنعتی به عنوان یک سازمان همانند بسیاری از نهادهای دیگر به دنبال حداکثر کردن عملکرد خود برای پاسخ‌گویی بهتر و مناسب‌تر در جهت دستیابی به اهداف و انجام هر چه بهتر رسالت و مأموریت خود می‌باشند. در راستای انجام این مهم رقابت‌پذیری مناطق آزاد تجاری صنعتی امری ضروری و اجتناب‌پذیر می‌باشد هنگامی که مناطق آزاد تجاری صنعتی بتوانند در سطح سازمانی رقابت‌پذیر باشند، عملکرد کل صنعت نیز بهبود خواهد یافت و این نیازمند بسته سیاستی می‌باشد که همزمان به کارایی و اثربخشی مناطق آزاد تجاری صنعتی توجه دارد. مناطق آزاد تجاری- صنعتی کانون‌هایی رونق بخش و ثروت‌آفرین هستند که حیات اقتصادی - اجتماعی ملت‌ها را تحت الشعاع خود قرار می‌دهند. مناطق آزاد تجاری صنعتی رقابت‌پذیر از عوامل تسریع کننده فرایند توسعه اقتصاد ملی - منطقه‌ای و محلی هستند و نقش تعیین کننده‌ای در سازماندهی به فضای ملی دارند که می‌توانند نقش مهمی در اقتصاد، اشتغال، ایجاد فرصت‌های گردشگری و افزایش درآمدهای ملی و منطقه‌ای، جذب سرمایه‌گذاری‌های خارجی و... داشته باشد اما متأسفانه در کشور ایران مناطق آزاد تجاری- صنعتی نتوانسته‌اند نقش خود را به صورت کارا و اثربخش ایفا نمایند. یکی از دلایل این امر می‌تواند عملکرد ضعیف و رقابت‌پذیر نبودن مناطق آزاد تجاری- صنعتی باشد (رشنودی، ۱۳۹۸: ۱۶).

توسعه اجتماعی

مفهوم تغییر توأم با رشد همواره به اشکال گوناگون مورد توجه اندیشمندان علوم اجتماعی بوده است، ولی توجه اختصاصی به مفهوم توسعه و برنامه‌ریزی جهت نیل به توسعه یافتگی از قرن بیستم تبدیل به هدفی ارزشمند برای اکثر کشورهای جهان شد که در راستای رسیدن به شاخص‌های آن برنامه‌ریزی توسعه صورت گرفته است این توجه از بعد از جنگ جهانی دوم و نیاز به بازسازی ویرانی‌های ناشی از جنگ، همچنین استقلال کشورهای مستعمره سابق شدت بیشتری یافت. برنامه‌ریزی ابتدا در کشور شوروی سابق انجام می‌شد که به دلیل موفقیت‌آمیز بودن آن سایر کشورها کم‌وبیش اقدام به تدوین برنامه جامع و متمرکز (همراه با مداخله گسترده دولت در تمامی وسایل تولید کالا و خدمات) نمودند (جغتایی و همکاران، ۱۳۹۵: ۵۵). توسعه اجتماعی هسته اصلی نیازها و آمال «مردم سراسر جهان» هسته اصلی نیازها و آمال «دولت‌ها» و هسته اصلی نیازها و آمال کلیه بخش‌های «جامعه مدنی» را تشکیل می‌دهد (همان منبع: ۵۹).

به طور کلی می توان تعاریف ارائه شده از توسعه‌ی اجتماعی را به دو دسته‌ی کلی تعاریف خاص و تعاریف عام تقسیم کرد. در تعاریف خاص از توسعه‌ی اجتماعی، تعریف بیشتر بر یک یا چند بعد مختصر تأکید کرده و اهمیت آن بعد و یا ابعاد در فرایند توسعه‌ی اجتماعی را برجسته ساخته است. اما در تعاریف عام، توسعه‌ی اجتماعی به مثابه‌ی یک کلیت در نظر گرفته شده است که دارای ابعاد مختلفی بوده و برای سنجش این مفهوم نیازمند سنجش تمامی ابعاد زیر مجموعه آن هستیم. سازمان ها و مؤسسات بین المللی فعال در حوزه‌ی توسعه نیز تعاریف خاص خود را از این مفهوم ارائه کرده اند که بر مبنای این تعاریف، گزارش های سالیانه‌ی خود را تهیه می کنند. در این زمینه بانک جهانی در تعریف توسعه‌ی اجتماعی بر دگرگونی ساختاری در زمینه‌ی افزایش انسجام اجتماعی و پاسخگو کردن کارگزاران و سازمان‌های صاحب قدرت تأکید کرده است. این امر مستلزم آن است که به هنگام طراحی و راهبردهای توسعه، اطلاعات لازم و کافی در باره‌ی پویایی شناسی قدرت، دستگاه فرهنگی و نظام ارزشی حاکم بر جامعه و همچنین ساختارهای رسمی و غیررسمی اجتماعی در اختیار داشته باشیم (فاضلی و همکاران، ۱۳۹۲: ۱۵۲).

برخی ابعاد دیگر در تعاریف خاص ارائه شده از توسعه‌ی اجتماعی بر ابعادی چون امکان کسب شغل، کارآفرینی و کاهش تبعیض های مختلف (United Nations, 2002). ارتقای رفاه مردم در کنار فرآیندهای پویایی توسعه‌ی اقتصادی و پاسخ‌گویی بهتر، دسترسی مساوی تر و مناسب‌تر تأکید کرده اند. با در نظر داشتن تعاریف خاص ارائه شده در زمینه‌ی توسعه‌ی اجتماعی که به بخشی از آنها اشاره شد؛ می توان ابعاد مفهوم توسعه‌ی اجتماعی را به صورت زیر بر شمرد:

الف) توجه و تأکید بر شاخص‌های مختلف اجتماعی از قبیل اعتماد، ادغام و انسجام اجتماعی که می‌توان آنها را ذیل مفهوم سرمایه‌ی اجتماعی قرار داد؛

ب) توجه و تأکید بر عوامل و پیامدهای زیست محیطی؛

ج) توجه به آزادی های فردی و اجتماعی، رفع تبعیضات جنسی و امنیت در پدید آوردن زمینه ای با ثبات برای توسعه؛

د) توجه به شاخص های اقتصادی

ه) در نظر داشتن اهدافی چون، پاسخگو کردن کارگزاران، امکانات و سازمان های صاحب قدرت

و) ارزیابی پیامدها و دستاوردهای توسعه بر حسب تأمین نیازهای فردی و اجتماعی انسانها

ز) مشارکت مردم در برنامه ریزی، تأمین منابع، اجرا و ارزیابی طرح های توسعه‌ای (غالباً با عاملیت سازمان های غیردولتی، سازمان های جامعه مدنی و سازمان های مبتنی بر اجتماعات محلی). (فاضلی و همکاران، ۱۳۹۲: ۱۵۳).

مناطق آزاد و توسعه اجتماعی

ایجاد مناطق آزاد تجاری، مناطق ویژه اقتصادی و در کل مناطق پردازش صادرات یکی از اهداف برنامه‌ریزی‌های منطقه‌ای و ملی است که به منظور افزایش و توسعه صادرات، ایجاد اشتغال، جذب سرمایه‌گذاری داخل، انتقال فناوری، افزایش درآمد عمومی و دیگر موارد انجام می‌پذیرند. اجرای چنین برنامه‌هایی و ایجاد چنین مناطقی، همواره مستلزم پیامدهایی در بعد اقتصادی، سیاسی، اجتماعی و فرهنگی نیز هست (لطیفی و قائم پور، ۱۳۹۵: ۱۸۹).

آرتور لوئیس رشد اقتصادی را به معنای افزایش سود می‌داند و آن را شامل مفاهیمی همچون رفاه، آسایش و سعادت نمی‌داند و کاری به توزیع و مصرف آنها ندارد. از نظر او افزایش رشد اقتصادی، نه تنها ممکن است باعث بهبود شرایط زندگی افراد جامعه نشود، بلکه وخیم‌تر نیز شود (ازکیا و غفاری، ۱۳۸۴، بابای فرد، ۱۳۸۹). بنابراین، اجرای یک برنامه و یک پروژه اقتصادی مثل مناطق آزاد تجاری و مناطق ویژه اقتصادی، مزایا و پیامدهای گوناگونی در ابعاد مختلف اقتصادی، فرهنگی و اجتماعی دارد و روابط این ابعاد چندگانه، بایستی به صورت درهم تنیده و سیستمی مورد مطالعه و بررسی قرار بگیرند زیرا بر اساس برداشت مرکزی نگرش سیستمی، بسیاری از پدیده‌ها، چه اجتماعی یا اقتصادی باشند و چه هویتی بیولوژیکی یا کالبدی داشته باشند، را می‌توان به شکل مفیدی به عنوان نظام‌های پیچیده‌ای در نظر گرفت که متقابلاً بر روی همدیگر تأثیر می‌گذارند (هال، ۱۳۸۷: ۳۱۷، مک لالین، ۱۳۸۵). در این راستا نباید از پیامدهای اجتماعی و انسانی برنامه‌ریزی و شکل‌گیری مناطقی مثل مناطق ویژه اقتصادی و آزاد تجاری غافل ماند، بلکه بایستی بعد فضایی و انسانی آنها نیز مطمح نظر باشد، به خصوص که معمولاً مناطق ویژه اقتصادی، دارای اهدافی اقتصادی هستند و با استقرار صنایع و خدمات، همراه هستند و فعالیت‌های اقتصادی در هر منطقه مثل تأسیس کارخانه ها، ادارات، مغازه ها و بازارهای وسیعی باعث یک سری دگرگونی‌هایی در محیط می شود.

پژوهش حاضر به لحاظ هدف از جمله تحقیقات کاربردی بوده و روش بررسی آن پیمایشی است. گردآوری اطلاعات به دو روش مطالعات کتابخانه‌ای و مطالعات میدانی (پرسشنامه) صورت گرفته است. جامعه آماری تحقیق حاضر شامل ساکنان نواحی چهار گانه شهر چابهار (۱۰۶،۷۳۹ نفر)، می‌باشد که حجم نمونه با استفاده از فرمول کوکران محاسبه و تعداد (۳۸۲) نفر با خطای (۰.۰۵)، تعیین شد. پرسشنامه‌ها نیز بر حسب تسهیم درصد در نواحی چهارگانه شهر چابهار بر حسب نسبت جمعیت توزیع گردید. همچنین قابل ذکر است جهت تجزیه و تحلیل داده‌ها از نرم‌افزار (SPSS) و مدل Fuzzy ELECTRE استفاده شده است. در ادامه نیز قابل ذکر است، بر اساس مرور منابع داخلی و خارجی جامع‌ترین ابعاد و گویه‌های توسعه اجتماعی را می‌توان به شرح جدول (۱) بیان نمود. همچنین جهت میزان تاثیرات منطقه آزاد تجاری- صنعتی بر توسعه شاخص‌های رفاه اجتماعی در شهر چابهار از آزمون‌های رگرسیون و تحلیل واریانس استفاده گردیده است. سپس به منظور رتبه‌بندی نواحی چهارگانه شهر چابهار از روش الکترو فازی استفاده شده است. واژه الکترو به معنای حذف و انتخاب بر اساس واقعیت است. در این روش، کلیه گزینه‌ها با استفاده از مقایسات غیررتبه‌ای مورد ارزیابی قرار گرفته و بدان طریق گزینه‌های غیرموثر حذف می‌شوند. مقایسات زوجی بر اساس درجه توافق از اوزان (W_j) و درجه اختلاف از مقادیر ارزیابی وزین (V_{ij}) استوار بوده و تواما برای ارزیابی گزینه‌ها مورد آزمون قرار می‌گیرند.

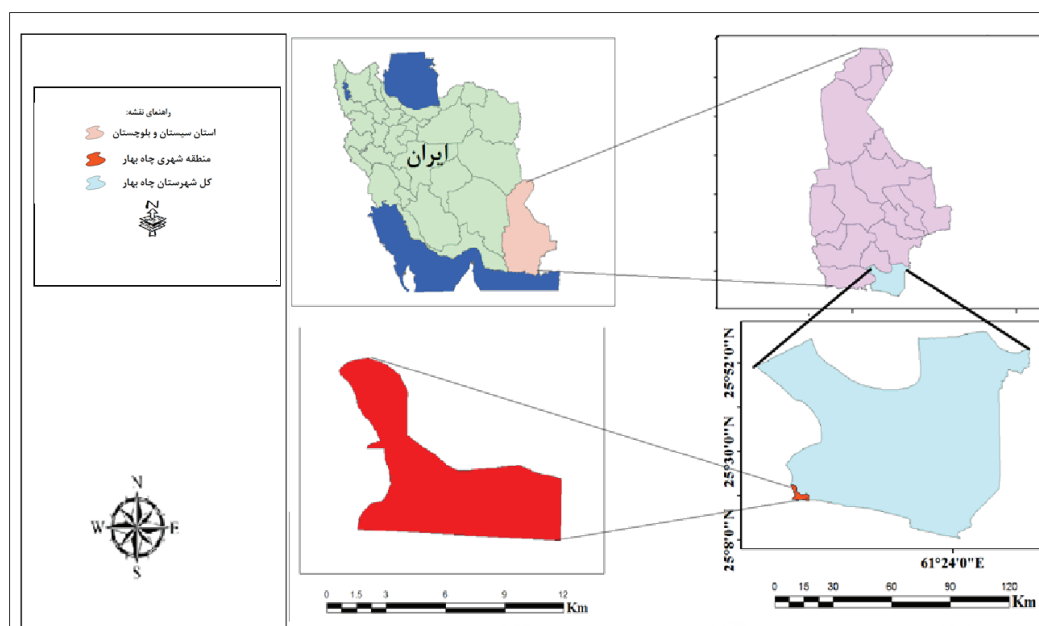
شاخص‌های توسعه اجتماعی	گویه
سرمایه اجتماعی	کاهش واگرایی مذهبی و دینی، افزایش همگرایی قومی و نژادی، مشارکت اجتماعی، اعتماد اجتماعی
رفاه اجتماعی	دسترسی به بیمه تامین اجتماعی، برخورداری از امکانات فراغت، افزایش آموزش فنی و حرفه‌ای، بهبودی وضعیت جوانان، دسترسی به خدمات سلامت و بهداشت و درمان، دسترسی به خدمات آموزشی
اخلاق توسعه اجتماعی	ارتقای کار و بهره‌وری، نظم اجتماعی
امنیت اجتماعی	امنیت فردی، امنیت عمومی، امنیت قضایی، پیشگیری از آسیب‌های اجتماعی

انوارات اجتماعی مناطق آزاد تجاری - صنعتی			
رشته اجتماعی	علائق اجتماعی	انجمن اجتماعی	سرمایه اجتماعی
پیاده سازی اجتماعی	عملکرد شبکه مناطق تجاری و آموزشی	انجمن دولتی	تعمیرات و بازسازی مناطق
انگیزش دولتی	عملکرد شبکه تجاری و آموزشی	انجمن خصوصی	فرهنگ و معیارهای تجاری و آموزشی
فرهنگ و معیارهای تجاری و آموزشی	فرهنگ و معیارهای تجاری و آموزشی	انجمن فرهنگی	مدیریت و نگهداری
پیاده سازی و بازسازی مناطق	عملکرد شبکه اجتماعی	پیاده سازی از شبکه اجتماعی	مدیریت و نگهداری
خدمات دولتی	مدیریت شبکه و فعالیت		تعمیرات و بازسازی
خدمات خصوصی	مدیریت شبکه و فعالیت		تعمیرات و بازسازی
خدمات اجتماعی	مدیریت شبکه و فعالیت		تعمیرات و بازسازی
پیاده سازی و بازسازی مناطق	مدیریت شبکه و فعالیت		تعمیرات و بازسازی
پیاده سازی	مدیریت شبکه و فعالیت		تعمیرات و بازسازی

شكل ١- مدل مفهوم تحقيق

قلمرو پژوهش

چابهار در منتهی الیه جنوب شرقی ایران در کنار آبهای گرم عمان، در ۶۰ درجه و ۳۷ دقیقه طول شرقی و ۲۵ درجه و ۱۷ دقیقه عرض شمالی واقع شده است. از شمال به شهرستان‌های ایرانشهر و نیکشهر از جنوب به دریای عمان از شرق به پاکستان و از غرب به استان‌های کرمان و هرمزگان محدود می‌شود. شهرستان چابهار که مرکز آن بندرچابهار است از دو بخش مرکزی و دشتیاری تشکیل گردیده است. علاوه بر مرکز شهرستان چابهار و مرکز بخش دشتیاری (شهر نگور)، شهر کنارک در این منطقه از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. طبق سرشماری نفوس و مسکن سال ۱۳۹۵، جمعیت شهر چابهار طبق آخرین سرشماری (۱۰۶۷۳۹ نفر) بوده است (سالنامه آماری استانداری سیستان و بلوچستان، ۱۳۹۷).

شکل ۲- موقعیت جغرافیایی منطقه مورد مطالعه در تقسیمات سیاسی کشور

یافته‌ها

بررسی تاثیر منطقه آزاد تجاری بر توسعه شاخص‌های رفاه اجتماعی در شهر چابهار

همانطور که در جدول (۲)، نشان می‌دهد، در تحلیل رگرسیون، متغیر منطقه آزاد تجاری- صنعتی به عنوان متغیر مستقل و متغیر توسعه شاخص‌های رفاه اجتماعی به عنوان متغیرهای وابسته به شیوه گام به گام مورد تحلیل قرار گرفته شدند. با استفاده از جدول (۲ و ۳) می‌توان بیان داشت که بر اساس ضریب تعدیل شده ۹۵ درصد تغییرات متغیر وابسته (توسعه شاخص‌های رفاه اجتماعی) به وسیله منطقه آزاد تجاری - صنعتی تبیین می‌شود. همچنین پس از پنج گام متوالی، مقدار آماره F برابر با ۳۶۷/۲۳۱ در سطح ۹۹ درصد اطمینان معنی دار شد که حاکی از معنی‌دار بودن رگرسیون می‌باشد. این وضعیت نشان می‌دهد که همه گویه‌های توسعه شاخص‌های رفاه اجتماعی ارتباط معناداری با منطقه آزاد تجاری- صنعتی دارند. همچنین نتایج رگرسیون در جدول (۳)، گویای این می‌باشد که از میان ابعاد توسعه اجتماعی (رفاه اجتماعی با ضریب بتای ۰/۵۶۴، اخلاق توسعه اجتماعی با ضریب بتای ۰/۶۲۱، امنیت اجتماعی با ضریب بتای ۰/۵۵۴، سرمایه اجتماعی با ضریب بتای ۰/۵۴۳ و سطح معناداری به دست آمده کمتر از ۰/۰۵)، ارتباط معناداری و مثبتی با منطقه آزاد تجاری- صنعتی چابهار دارند.

جدول ۲- ارتباط نهایی گویه‌های توسعه اجتماعی و منطقه آزاد تجاری- صنعتی چابهار بر اساس نتایج تحلیل رگرسیون به شیوه گام به گام

گوینه	B	Beta	t	P
دسترسی به خدمات آموزشی	۱/۵۴۳	۰/۵۴۳	۱۵/۳۴۲	۰/۰۰۱
دسترسی به خدمات سلامت و بهداشت و درمان	۱/۴۵۳	۰/۵۶۷	۱۵/۱۲۳	۰/۰۰۱

گوینه	B	Beta	t	P
بهبودی وضعیت جوانان	۱/۵۵۶	۰/۵۵۳	۱۴/۵۴۳	۰/۰۰۱
افزایش آموزش فنی و حرفه‌ای	۱/۴۳۲	۰/۵۶۷	۱۵/۱۱۲	۰/۰۰۱
برخورداري از امکانات فراغت	۱/۵۶۴	۰/۶۲۱	۱۵/۵۲۱	۰/۰۰۰
امنیت فردی	۱/۷۲۱	۰/۶۶۴	۱۴/۵۶۷	۰/۰۰۰
امنیت فضایی	۱/۴۴۵	۰/۶۵۴	۱۵/۱۴۳	۰/۰۰۰
پیشگیری از آسیب‌های اجتماعی	۱/۵۴۳	۰/۵۵۶	۱۵/۱۴۲	۰/۰۰۱
کاهش واگرایی مذهبی و دینی	۱/۶۵۴	۰/۵۸۷	۱۶/۱۱۱	۰/۰۰۰
افزایش همگرایی قومی نژادی	۱/۳۳۴	۰/۶۶۵	۱۵/۱۲۱	۰/۰۰۰
افزایش مشارکت اجتماعی در محله	۱/۵۶۴	۰/۵۵۶	۱۵/۰۹۳	۰/۰۰۱
افزایش اعتماد اجتماعی	۱/۴۴۳	۰/۵۳۲	۱۵/۰۵۶	۰/۰۰۱
دسترسی به بیمه تامین اجتماعی	۱/۶۵۳	۰/۵۷۴	۱۵/۵۴۱	۰/۰۰۰
افزایش سواد در منطقه	۱/۵۵۴	۰/۵۵۶	۱۵/۴۴۳	۰/۰۰۱
ارتقای کار و بهره‌وری	۱/۵۶۱	۰/۵۳۱	۱۵/۲۳۵	۰/۰۰۱
نظم اجتماعی	۱/۵۵۲	۰/۵۷۸	۱۵/۳۳۲	۰/۰۰۰

جدول ۳- ارتباط شاخص‌های توسعه اجتماعی و منطقه آزاد تجاری- صنعتی چابهار بر اساس نتایج تحلیل رگرسیون به شیوه گام به گام

شاخص	B	Std. Error	Beta	t	P
رفاه اجتماعی	۱/۵۶۴	۰/۰۰۰	۰/۵۶۴	۱۶/۴۴۳	۰/۰۰۰
اخلاق توسعه اجتماعی	۱/۶۵۴	۰/۰۰۰	۰/۶۲۱	۱۶/۵۴۳	۰/۰۰۰
امنیت اجتماعی	۱/۵۵۶	۰/۰۰۰	۰/۵۵۴	۱۶/۴۴۳	۰/۰۰۰
سرمایه اجتماعی	۱/۶۲۱	۰/۰۰۰	۰/۵۴۳	۱۶/۶۶۵	۰/۰۰۰

از دیدگاه ساکنین شهر چابهار، منطقه آزاد تجاری- صنعتی چابهار بر بهبود رفاه و توسعه اجتماعی مردم شهر چابهار موثر بوده است. جهت سنجش رفاه مردم، رفاه را در گوینه‌های (دسترسی به بیمه تامین اجتماعی، برخورداري از امکانات فراغت، افزایش آموزش فنی و حرفه‌ای، بهبودی وضعیت جوانان، دسترسی به خدمات سلامت و بهداشت و درمان، دسترسی به خدمات آموزشی، خدمات بهداشتی و درمانی) مورد بررسی قرار دادیم. در اذهان عمومی تغییرات حاصله و پیشرفت‌های جامعه شهری چابهار در شاخص‌های رفاه اجتماعی، از تأثیرات منطقه آزاد تجاری و صنعتی چابهار می‌باشد. به خصوص اینکه یکی از این تأثیرات، حاصل آن توسعه ناحیه چهار چابهار در امکانات و خدمات شهری و رفاهی می‌باشد. همچنین حدود ۸۷ درصد پاسخگویان بیان کردند که وجود منطقه آزاد تجاری- صنعتی چابهار باعث ایجاد اشتغال برای جوانان و ساکنان محل شده است و این در حس تعلق مکانی برای جوانان بسیار موثر است، تنها ۱۳ درصد قائل بودند شرایط آنها در این خصوص تغییر نکرده است. همچنین در شاخص سرمایه اجتماعی، گوینه‌هایی از جمله: (افزایش همگرایی قومی نژادی، کاهش واگرایی مذهبی و دینی، افزایش اعتماد اجتماعی، افزایش مشارکت اجتماعی در محله) نیز مورد بررسی قرار گرفت.

یافته‌ها نیز در این خصوص نشان داد اکثر پاسخگویان اعتقاد داشتند، که میزان اعتماد و مشارکت اجتماعی افراد نسبت به گذشته افزایش یافته است. عمده آنها اظهار کردند وضعیت اعتماد و مشارکت اجتماعی و همگرایی قومی و مذهبی و کاهش واگرایی مذهبی و دینی، ناشی از تحصیلات فرزندان است. به عبارت دیگر افزایش تحصیلات فرزندان و کم‌سواد پدران و مادران باعث شده است که فرزندان از اهمیت بیشتری برخوردار شوند و به آنها به دیده منبع اطلاعاتی و آگاهی نگریسته شود و اعتماد و مشارکت و همگرایی قومی و مذهبی بیشتری نسبت به گذشته به آنان شود. حال اگر بخواهیم به شکل عمیق‌تر به این مسئله بنگریم، پی خواهیم برد که منطقه آزاد تجاری- صنعتی چابهار در توسعه گوینه‌هایی از جمله: افزایش آموزش فنی و حرفه‌ای، افزایش سواد در منطقه، دسترسی به خدمات آموزشی موثر است. همچنین قابل ذکر است که منطقه آزاد تجاری-صنعتی در گوینه‌هایی از جمله: امنیت قضایی، امنیت فردی، پیشگیری از آسیب‌های اجتماعی بسیار موثر است. در ادامه نیز نتایج حاصل از آزمون تحلیل واریانس یک طرفه در جدول (۴)، نشان می‌دهد که با توجه به اینکه سطح معناداری از (۰/۰۵) کمتر

است، با اطمینان ۰/۹۵ می توان گفت که در میان نواحی شهر چابهار به لحاظ تاثیر منطقه آزاد تجاری در توسعه شاخص های اجتماعی تفاوت معناداری وجود دارد. این بدان معناست که وضعیت تاثیرپذیری شاخص های اجتماعی از منطقه آزاد تجاری در نواحی چهارگانه شهر چابهار با یکدیگر یکسان نیست. بیشترین و کمترین اختلاف میانگین بین این نواحی به ترتیب متعلق به گویه های (نظم اجتماعی، افزایش مشارکت اجتماعی در محله) با توجه به مقدار آزمون F می باشد. لذا بین نواحی شهر چابهار از نظر تاثیرپذیری توسعه شاخص های اجتماعی از منطقه آزاد تجاری، تفاوت هایی دیده می شود.

جدول ۴- آزمون تحلیل واریانس یک طرفه برای بررسی رابطه بین نواحی آزاد تجاری بر توسعه شاخص های اجتماعی

گویه	آزمون واریانس	جمع مربعات	درجه آزادی	اختلاف مربعات	آزمون F	(Sig)
دسترسی به خدمات آموزشی	بین گروهی	۸/۱۴	۲	۲/۱۱	۱۲/۱۶	۰/۰۰۱
	درون گروهی	۵۶/۴۴	۳۸۰	۰/۱۲		
	جمع	۶۴/۵۸	۳۸۲			
دسترسی به خدمات سلامت و بهداشت و درمان	بین گروهی	۸/۱۶	۲	۲/۱۴	۱۳/۲۲	۰/۰۰۲
	درون گروهی	۴۶/۵۵	۳۸۰	۰/۱۳		
	جمع	۵۴/۷۱	۳۸۲			
بهبودی وضعیت جوانان	بین گروهی	۶/۱۶	۲	۲/۱۲	۱۳/۴۵	۰/۰۰۱
	درون گروهی	۵۲/۷۷	۳۸۰	۰/۱۳		
	جمع	۵۸/۹۳	۳۸۲			
افزایش آموزش فنی و حرفه ای	بین گروهی	۴/۵۵	۲	۲/۱۳	۱۲/۴۵	۰/۰۰۱
	درون گروهی	۲۳/۶۷	۳۸۰	۰/۱۴		
	جمع	۲۸/۲۲	۳۸۲			
برخورداري از امکانات فراغت	بین گروهی	۹/۶۶	۲	۲/۱۵	۱۲/۳۳	۰/۰۰۱
	درون گروهی	۲۳/۱۳	۳۸۰	۰/۱۳		
	جمع	۳۲/۷۹	۳۸۲			
امنیت فردی	بین گروهی	۹/۹۸	۲	۲/۱۱	۱۵/۳۳	۰/۰۰۱
	درون گروهی	۴۵/۴۴	۳۸۰	۰/۱۴		
	جمع	۵۵/۴۲	۳۸۲			
امنیت فضایی	بین گروهی	۸/۱۳	۲	۲/۱۱	۱۴/۱۷	۰/۰۰۲
	درون گروهی	۴۴/۶۷	۳۸۰	۰/۱۶		
	جمع	۵۲/۸	۳۸۲			
پیشگیری از آسیب های اجتماعی	بین گروهی	۶/۱۳	۲	۲/۱۱	۱۶/۱۱	۰/۰۰۰
	درون گروهی	۳۱/۳۴	۳۸۰	۰/۱۴		
	جمع	۳۷/۴۷	۳۸۲			
کاهش واگرایی مذهبی و دینی	بین گروهی	۹/۵۵	۲	۲/۱۳	۱۳/۲۱	۰/۰۰۰
	درون گروهی	۳۱/۳۳	۳۸۰	۰/۱۵		
	جمع	۴۰/۸۸	۳۸۲			
افزایش همگرایی قومی نژادی	بین گروهی	۸/۶۷	۲	۲/۱۱	۱۱/۲۲	۰/۰۰۳
	درون گروهی	۲۳/۱۳	۳۸۰	۰/۱۷		
	جمع	۳۱/۹۷	۳۸۲			
افزایش مشارکت اجتماعی در محله	بین گروهی	۹/۴۵	۲	۲/۱۱	۱۲/۱۳	۰/۰۰۲
	درون گروهی	۲۱/۱۲	۳۸۰	۰/۱۱		
	جمع	۳۰/۵۷	۳۸۲			

گویه	آزمون واریانس	جمع مربعات	درجه آزادی	اختلاف مربعات	آزمون F	(Sig)
افزایش اعتماد اجتماعی	بین گروهی	۱۱/۷۲	۲	۲/۱۲	۱۱/۲۲	۰/۰۰۰
	درون گروهی	۳۴/۰۱	۳۸۰	۰/۱۵		
	جمع	۴۵/۷۳	۳۸۲			
دسترسی به بیمه تامین اجتماعی	بین گروهی	۷/۰۶	۲	۲/۱۳	۱۳/۱۴	۰/۰۰۳
	درون گروهی	۲۳/۴۳	۳۸۰	۰/۱۳		
	جمع	۳۰/۴۹	۳۸۲			
افزایش سواد در منطقه	بین گروهی	۲۱/۱۳	۲	۲/۱۲	۱۱/۱۵	۰/۰۰۲
	درون گروهی	۴۵/۵۵	۳۸۰	۰/۱۶		
	جمع	۶۶/۸۵	۳۸۲			
ارتقای کار و بهره‌وری	بین گروهی	۹/۱۴	۲	۲/۱۱	۱۳/۵۶	۰/۰۰۲
	درون گروهی	۴۵/۶۶	۳۸۰	۰/۱۸		
	جمع	۵۴/۸	۳۸۲			
نظم اجتماعی	بین گروهی	۸/۵۴	۲	۲/۲۲	۱۴/۳۲	۰/۰۰۲
	درون گروهی	۴۶/۴۴	۳۸۰	۰/۱۶		
	جمع	۵۴/۹۸	۳۸۲			

اولویت‌بندی نواحی شهر چابهار با تاکید بر تأثیرپذیری از منطقه آزاد تجاری- صنعتی چابهار با محوریت توسعه

شاخص‌های اجتماعی با استفاده از مدل Fuzzy ELECTRE

در ادامه نیز جهت مطالعه عمیق‌تر در جهت میزان تأثیرپذیری منطقه آزاد تجاری- صنعتی چابهار بر توسعه شاخص‌های اجتماعی در هر یک از نواحی از مدل الکترو استفاده گردید. بنابراین در این قسمت از پژوهش، از روش الکترو در قالب اعداد فازی ذوزنقه‌ای استفاده شده است. اعداد فازی به صورت سلیقه‌ای بیان می‌شوند که در این پژوهش اعدادی بین ۰ تا ۱۰ در نظر گرفته شده‌اند. جدول (۵).

جدول ۵- تعیین حدود فازی و پارامترهای زبانی

پارامترهای زبانی	عبارت اختصاری	اعداد فازی ذوزنقه‌ای
خیلی پایین	VL	(۰/۲، ۰/۱، ۰، ۰)
پایین	L	(۰/۳، ۰/۲، ۰/۰، ۰/۱)
نسبتاً پایین	ML	(۰/۲، ۰/۳، ۰/۴، ۰/۵)
متوسط	M	(۰/۴، ۰/۵، ۰/۵، ۰/۶)
نسبتاً بالا	MH	(۰/۵، ۰/۶، ۰/۷، ۰/۸)
بالا	H	(۰/۷، ۰/۸، ۰/۸، ۰/۹)
خیلی بالا	VH	(۰/۸، ۰/۹، ۱، ۱)

برای تبدیل اعداد خام به اعداد فازی، از تابع نرمال سازی نرم اقلیدسی استفاده شده و سپس ماتریس موزون تشکیل گردید. به علت محاسبات گسترده مقایسات بین اعداد فازی، از روش میانگین جهت تبدیل اعداد فازی به اعداد قطعی (دیفازی) استفاده گردید؛ تابع دیفازی سازی از طریق روش میانگین به صورت زیر است (رابطه ۱)

$$\frac{1 + m1 + m2 + u}{4}$$

در گام بعدی پس از تشکیل مجموعه‌های هماهنگی و ناهماهنگی، ماتریس‌های هماهنگی و ناهماهنگی محاسبه شد و سپس بر اساس ماتریس‌های بولینی F و G، ماتریس چیرگی نهایی H تشکیل شد و نواحی شهر چابهار از لحاظ تأثیرپذیری از منطقه آزاد تجاری-صنعتی چابهار با محوریت توسعه شاخص‌های اجتماعی با یکدیگر مقایسه و رتبه‌بندی شدند. جدول (۶).

جدول ۶- اعداد فازی و ماتریس موزون شاخص‌ها

C2		C1		
موزون فازی	فازی	موزون فازی	فازی	
(۰/۴، ۰/۵، ۰/۵، ۰/۶)	M	(۰/۴، ۰/۵، ۰/۵، ۰/۶)	M	A1
(۰/۰۵۸، ۰/۰۶۳، ۰/۰۷، ۰/۰۷)	VH	(۰/۰۴۹، ۰/۰۵۶، ۰/۰۵۶، ۰/۰۶۳)	H	A2
(۰/۰۴، ۰/۰۵، ۰/۰۵، ۰/۰۵)	VH	(۰/۰۱۴، ۰/۰۲۱، ۰/۰۲۸، ۰/۰۳۵)	ML	A3
(۰/۴، ۰/۵، ۰/۵، ۰/۶)	M	(۰/۰۱۴، ۰/۰۲۱، ۰/۰۲۸، ۰/۰۳۵)	ML	A4

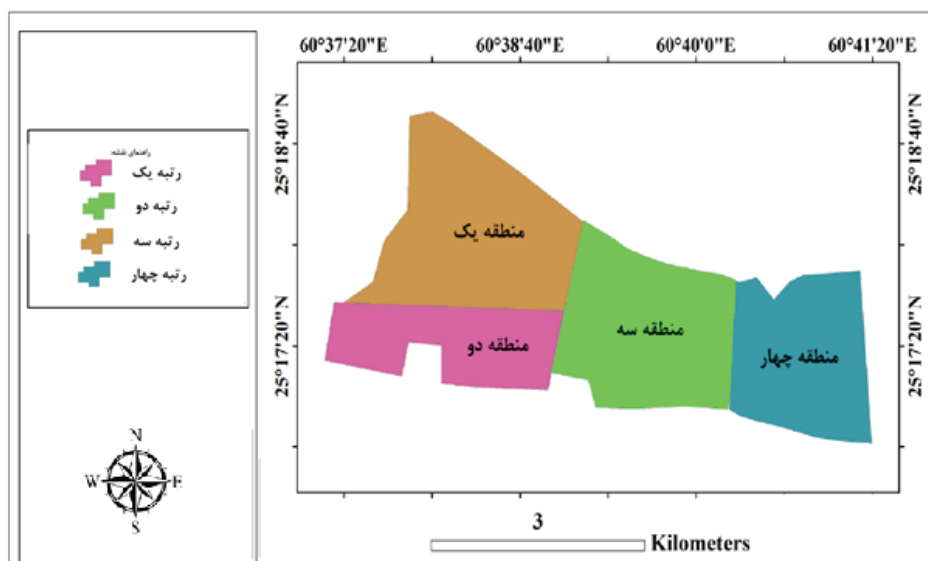
C4		C3		
موزون فازی	فازی	موزون فازی	فازی	
(۰، ۰، ۰/۰۷، ۰/۰۱۴)	L	(۰/۵، ۰/۶، ۰/۷، ۰/۸)	MH	A1
(۰/۰۵۸، ۰/۰۶۳، ۰/۰۷، ۰/۰۷)	VH	(۰/۰۲۵، ۰/۰۳۸، ۰/۰۵۱، ۰/۰۶۴)	VH	A2
(۰/۰۴۹، ۰/۰۵۶، ۰/۰۵۶، ۰/۰۶۳)	H	(۰/۰۵۱، ۰/۰۶۴، ۰/۰۶۴، ۰/۰۷۶)	H	A3
(۰، ۰، ۰/۰۷، ۰/۰۱۴)	L	(۰/۴، ۰/۵، ۰/۵، ۰/۶)	M	A4

جدول ۷- ماتریس هماهنگی و ناهماهنگی و ماتریس چیرگی نهایی

ماتریس چیرگی نهایی						تشکیل ماتریس هماهنگی و ناهماهنگی				معیار
رتبه نهایی	ناحیه چهار	ناحیه سه	ناحیه دو	ناحیه یک	ناحیه	A4	A3	A2	A1	
۳	-	۱	-	-	ناحیه یک	۰/۶۵۴۳	۰/۵۵۶۴	۰/۵۴۳۷	-	A1
۱	۱	۱	۱	-	ناحیه دو	۰/۶۶۵۴	۰/۶۷۸۵	-	۰/۶۷۸۵	A2
۲	-	۱	-	۱	ناحیه سه	۰/۶۷۸۴	-	۰/۵۵۶۴	۰/۵۶۴۳	A3
۴	-	-	-	-	ناحیه چهار	-	۰/۵۴۲۱	۰/۴۵۶۲	۰/۵۴۳۲	A4

رتبه‌بندی نواحی شهر چابهار بر اساس محاسبات ماتریس چیرگی نهایی H به ترتیب زیر است:

ناحیه دو < ناحیه سه < ناحیه یک < ناحیه چهار

شکل ۳- رتبه‌بندی نواحی چهارگانه چابهار با توجه به تاثیر منطقه آزاد تجاری- صنعتی با محوریت توسعه شاخص‌های اجتماعی

اختلاف امتیاز محاسبه شده با روش الکره فازی، حاکی از وجود اختلاف و شکاف بین نواحی شهر چابهار در میزان تأثیرپذیری از منطقه آزاد تجاری- صنعتی با محوریت توسعه شاخص‌های اجتماعی است، به طوریکه ناحیه دو با امتیاز ۳ بیشترین میزان تأثیرپذیری را در خود جای داده است، در حالی که ناحیه ۴ با امتیاز (۰) کمترین میزان تأثیرپذیری را به خود اختصاص داده است. نتایج رتبه‌بندی گویای این واقعیت می‌باشد که شهر چابهار در اثر ساختارهای سیاسی، اقتصادی و سیاست‌های فضایی ناکارآمدی، با چرخه نامطلوبی از نابرابری‌های اجتماعی روبرو شده‌اند، چالش‌های بی سابقه همچون فقر، اسکان غیررسمی، نزول کیفیت زندگی، شکاف‌های درآمدی، از هم گسیختگی‌های اجتماعی و بی عدالتی در توزیع خدمات شهری در شهر شکل گرفته است، که سلامت و رفاه جامعه شهری را به خطر انداخته و دوگانگی و عدم تعادل در فضای شهری را در پی داشته است، عدم تناسب و تعادل بین سه عنصر انسان شهری، منابع و خدمات شهری باعث شکل‌گیری عدم تعادل و بی عدالتی در توسعه شاخص‌های اجتماعی در نواحی شهری چابهار شده است، هر چند که در سال‌های اخیر، منطقه آزاد تجاری تا حدی توانسته است که در تعادل شکاف نواحی محروم و برخوردار و تعادل در شکاف فقیر و غنی و... مطلوب عمل نماید. ولیکن هنوز بحث نابرابری شاخص‌های اجتماعی در نواحی شهری چابهار یکی از مسائل جدی می‌باشد.

بحث و نتیجه‌گیری

مجاورت منطقه آزاد تجاری- صنعتی چابهار با شهر چابهار سبب ایجاد تغییرات اجتماعی در این شهر شده است و می‌تواند سهم بسزایی در توسعه پایدار اجتماعی این شهر بازی کند. سنجش و ارزیابی مستمر از تغییرات و پیامدهای اجتماعی ناشی از فعالیت‌های مناطق آزاد صنعتی و تجاری در مراکز جمعیتی پیرامونی آن، به ویژه در کشورهای در حال توسعه، ضرورتی اجتناب ناپذیر در کاهش پیامدهای منفی اجتماعی به عنوان موانعی در تحقق پایداری اجتماعی و امنیت این فعالیت‌ها می‌باشد. چرا که هجوم جمعیت جویای کار از نقاط مختلف، به این مناطق با ویژگی‌های متفاوت می‌تواند علاوه بر تامین نیروی انسانی مورد نیاز عاملی در بروز مسائل اجتماعی در مقصد شود. در این راستا، پژوهش حاضر به دنبال بررسی تأثیر منطقه آزاد تجاری- صنعتی چابهار بر توسعه شاخص‌های اجتماعی نواحی چهارگانه آن پرداخته شده است. نتایج نیز به شرح ذیل می‌باشد:

جهت میزان تأثیرات منطقه آزاد تجاری-صنعتی بر توسعه شاخص‌های اجتماعی در شهر چابهار از آزمون‌های رگرسیون و تحلیل واریانس استفاده گردیده است.

نتایج رگرسیون گویای این می‌باشد که از میان ابعاد توسعه اجتماعی (رفاه اجتماعی با ضریب بتای ۰/۵۶۴، اخلاق توسعه اجتماعی با ضریب بتای ۰/۶۲۱، امنیت اجتماعی با ضریب بتای ۰/۵۵۴، سرمایه اجتماعی با ضریب بتای ۰/۵۴۳، و سطح معناداری به دست آمده کمتر از ۰/۰۵)، ارتباط معناداری و مثبتی با منطقه آزاد تجاری- صنعتی چابهار دارند. در ادامه نیز نتایج حاصل از آزمون تحلیل واریانس یک طرفه نشان داد، در میان نواحی شهر چابهار به لحاظ تأثیر منطقه آزاد تجاری در توسعه شاخص‌های اجتماعی تفاوت معناداری وجود دارد. این بدان معناست که وضعیت تأثیرپذیری شاخص‌های اجتماعی از منطقه آزاد تجاری در نواحی چهارگانه شهر چابهار با یکدیگر یکسان نیست. بیشترین و کمترین اختلاف میانگین بین این نواحی به ترتیب متعلق به گویه‌های (نظم اجتماعی، افزایش مشارکت اجتماعی در محله) می‌باشد. همچنین نتایج مدل الکره فازی، حاکی از وجود اختلاف و شکاف بین نواحی شهر چابهار در میزان تأثیرپذیری از منطقه آزاد تجاری- صنعتی با محوریت توسعه شاخص‌های اجتماعی است، به طوریکه ناحیه دو با امتیاز ۳ بیشترین میزان تأثیرپذیری را در خود جای داده است، در حالی که ناحیه ۴ با امتیاز (۰) کمترین میزان تأثیرپذیری را به خود اختصاص داده است. نتایج تحقیق حاضر با نتایج پژوهش‌های قادرمزی و همکاران (۱۳۹۷)، لطیفی و قائم‌پور (۱۳۹۵)، صدوق و همکاران (۱۳۹۳)، در سطح بین‌المللی نیز با مطالعات یانگ و همکاران (۲۰۱۹)، روات و همکاران (۲۰۱۱)، هم‌راستا می‌باشد، ولیکن با نتایج رستم‌گورانی و همکاران (۱۳۹۲) نیز عدم همخوانی را نشان می‌دهد. همچنین این نکته نیز قابل تامل است که تاکنون پژوهشی در زمینه تأثیر منطقه آزاد تجاری چابهار با تأکید بر توسعه شاخص‌های اجتماعی صورت نگرفته است، بیشتر مطالعات صورت گرفته در بحث اقتصاد منطقه بوده است، همین نکته گویای نوآوری پژوهش حاضر با سایر پژوهش‌ها در این زمینه می‌باشد.

در یک جمع‌بندی نهایی می‌توان اذعان کرد، هم از نظر افکار عمومی بومیان و هم از نظر کارشناسان و مسئولان محلی، منطقه آزاد تجاری- صنعتی چابهار بر توسعه شاخص‌های اجتماعی شهر چابهار تأثیر بسزایی داشته است. دریافت خدمات رفاهی بیشتر و مناسب آموزشی، بهداشتی و... یکی از تأثیرات قابل توجه این منطقه بر شهر چابهار می‌باشد. بنابراین در اذهان عمومی تغییرات حاصله و پیشرفت‌های جامعه در شاخص‌های اجتماعی، منبث از تأثیرات مستقیم و غیرمستقیم منطقه آزاد چابهار بوده است، حال اگر بخواهیم به صورت تخصصی‌تر به بحث در رابطه با نتایج پژوهش بپردازیم، باید مطرح نمود که توسعه شاخص‌های اجتماعی، توسعه‌ای می‌باشد که شرایط زندگی و فعالیت را برای

ساکنین تأمین نماید. عدالت خواه باشد و این اطمینان را بدهد، که منابع توسعه اجتماعی کاملاً در سراسر شهر چابهار به تساوی و منصفانه توزیع می‌گردد. توسعه‌ای که رفاه فیزیکی، ذهنی و اجتماعی جمعیت ساکن چابهار را ارتقاء داده و یا حداقل از بین ببرد، سرمایه اجتماعی، رفاه اجتماعی، اخلاق توسعه اجتماعی، امنیت اجتماعی را برای کل جامعه ترویج نماید. در این راستا، منطقه آزاد تجاری چابهار توانسته است شرایط مطلوب اجتماعی را برای ساکنین شهر فراهم نماید، ولیکن به دلیل اینکه شهر چابهار با چرخه نامطلوبی از نابرابری‌های اجتماعی مواجه است و شکاف اجتماعی و بی‌عدالتی در توزیع خدمات شهری در شهر به یک اندازه نمی‌باشد، منطقه آزاد نتوانسته در توسعه شاخص‌های اجتماعی منطقه چهار تأثیرات نسبتاً مطلوبی داشته باشد.

به در ادامه نیز با توجه به نتایج به دست آمده، راهکارهای ذیل پیشنهاد گردیده است:

- تقویت و بهبود وضعیت شاخص‌های اجتماعی در نواحی شهری چابهار بخصوص ناحیه ۴
- آموزش و تربیت نیروی انسانی ماهر در جهت توسعه خدمات و صنایع جدید
- ایجاد تراکم در فعالیت‌های اجتماعی در نواحی جرم خیز بخصوص در سطح ناحیه ۴
- تأمین امنیت شهروندان برای حضور داوطلبانه در نهادهای اجتماعی
- شکل‌گیری برنامه‌های مشارکتی بین سازمان‌های شهری و شهروندان، زمینه ساز افزایش اعتماد و همبستگی درون گروهی خواهد شد. بنابراین استفاده هر چه بیشتر از ظرفیت‌ها و سرمایه‌های پنهان اجتماعی، ضمانتی است برای توسعه اجتماعی شهر چابهار.

منابع

- ازکیا، م. غفاری، غ. (۱۳۸۴). جامعه شناسی توسعه، تهران، انتشارات کیهان.
- بابایی فرد، ا. (۱۳۸۹). توسعه فرهنگی و توسعه اجتماعی در ایران، فصلنامه رفاه اجتماعی، ۱۰ (۳۷): ۵۶-۷.
- بحرینی، س.ج. (۱۳۷۷). شهرسازی و توسعه پایدار، ماهنامه رهیافت، شماره ۱۷: ۳۹-۲۸.
- جغتایی، ف. موسوی، م. ط. زاهدی، م.ج. (۱۳۹۵). ابعاد و مولفه‌های توسعه اجتماعی در برنامه‌های توسعه، فصلنامه رفاه اجتماعی، ۱۶ (۶۳): ۵۵-۸۸.
- حیدری ساریان، و. (۱۳۹۸). بررسی نقش منطقه آزاد تجاری در بهبود شاخص‌های اقتصادی مناطق روستایی: مطالعه موردی شهرستان ماکو، نشریه روستا و توسعه، ۲۲ (۸۵): ۱۱۱-۱۳۳.
- دبیرخانه شورای عالی مناطق آزاد. (۱۳۸۶).
- رحمانی، ا. (۱۳۹۳). تحلیل اثرات منطقه آزاد تجاری - صنعتی چابهار بر توسعه کالبدی، اقتصادی و اجتماعی شهر چابهار، پایان نامه کارشناسی ارشد، جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، استاد راهنما: دکتر زهره هادیانی، دانشگاه سیستان و بلوچستان.
- رستم‌گورانی، ا. بیرانوندزاده، م. علی‌زاده، س.د. حشمتی‌جدید، م. (۱۳۹۲). بررسی جایگاه مناطق آزاد تجاری جزیره قشم در توسعه پایدار و امنیت اجتماعی، نشریه آمایش سرزمین، ۵ (۱): ۴۹-۲۷.
- رشنودی، ا. سلطانی، م. کردنائیچ، ا. حمیدی‌زاده، ع. (۱۳۹۸). طراحی چارچوب رقابت‌پذیری مناطق آزاد تجاری - صنعتی در سطح بین‌المللی با رویکرد فراترکیب، مجله علوم و فنون دریایی، ۱۸ (۳): ۱۴-۴۲.
- زاکس، و. (۱۳۷۷). نگاهی نو به مفاهیم توسعه، ترجمه فریده فرهی و وحید بزرگی، نشر مرکز، تهران.
- سالنامه آماری استانداری سیستان و بلوچستان. (۱۳۹۷). استانداری سیستان و بلوچستان
- صدوق، س.ج. سجادی، ژ. امیری، س.ن. (۱۳۹۳). تحلیل پایداری اجتماعی اثرات توسعه صنعتی منطقه ویژه پارس جنوبی در بخش عسلویه، نشریه جغرافیا، ۱۲ (۴۱): ۸۱-۶۳.
- طالبیان، س.ا. فاضلی، م. دغاقله، ع. (۱۳۸۷). تحلیل تاثیر اجتماعی توسعه صنعتی در منطقه عسلویه، نشریه نامه علوم اجتماعی، ۱۶ (۳۳): ۵۵-۷۵.
- عزتی، ع. شکری، ش. (۱۳۹۱). بررسی جایگاه چابهار در ترانزیت شمال جنوب و نقش آن در توسعه شهرهای همجوار، فصلنامه جغرافیایی سرزمین، ۹ (۳۶): صص ۱۴-۱.

- فاضلی، م. فتاحی، س. زنجان، رفیعی، س.ن. (۱۳۹۲). توسعه اجتماعی، شاخص‌ها و جایگاه ایران در جهان، نشریه مطالعات توسعه اجتماعی- فرهنگی، ۲(۱): ۱۴۹-۱۷۱.
- قادرمزی، م. مسعودی، ع. مهدیزاد، و. محمدپناه، ا.ج. (۱۳۹۷). پیامدهای انتظامی-امنیتی ایجاد مناطق آزاد تجاری در استان کردستان (مورد مطالعه: بانه و مریوان)، نشریه پژوهشنامه جغرافیای انتظامی، ۶(۲۲): ۲۱-۲۸.
- قمبرپور، خ. مهکویی، ح. امیری، ع. زین العابدین عموقین، ع. (۱۴۰۰). تحلیل تأثیر مناطق آزاد بر توسعه اقتصادی در ایران مطالعه موردی: منطقه آزاد ارس. جغرافیا و مطالعات محیطی، ۱۰(۳۹): ۷-۲۶.
- گرامی طیبی، م. بیات، ر. درویشی سه تلانی، ف. ناصرآخوان، ا. (۱۳۹۸). طراحی مدل آینده نگاری راهبردی برای توسعه مناطق آزاد در افق ۱۴۱۴ (مورد مطالعه: منطقه آزاد چابهار)، نشریه آینده پژوهی ایران، ۴(۱): ۷۱-۹۹.
- گوردون، ک. (۱۳۸۷). گزیده منظر شهری، ترجمه منوچهر طبیبیان، انتشارات دانشگاه تهران، تهران.
- لطیفی، غ.ر. قائم‌پور، م. (۱۳۹۵). تأثیر مناطق ویژه اقتصادی بر رفاه و توسعه اجتماعی مناطق شهری و روستایی، مطالعه موردی: منطقه ویژه اقتصادی سلفچگان. فصلنامه برنامه‌ریزی رفاه و توسعه اجتماعی، ۷(۲۷): ۱۸۹-۲۲۴.
- مک لالین، ج.ب. (۱۳۸۵). برنامه ریزی شهری و منطقه ای، رویکرد سیستمی، ترجمه: فرح حبیب. تهران: انتشارات دانشگاه آزاد اسلامی.
- منطقه آزاد چابهار. (۱۳۷۹). ویژه نامه گزارش عملکرد از سال ۱۳۷۱ تا ۱۳۷۹.
- هادیانی، ز. رحمانی، ا. (۱۳۹۳). تحلیل اثرات منطقه آزاد چابهار بر توسعه اجتماعی شهر چابهار، اولین همایش علوم جغرافیایی ایران، تهران، موسسه جغرافیا.
- هاروی، د. (۱۳۷۹). عدالت اجتماعی و شهر، ترجمه فرخ حسامیان و محمدرضا حائری، انتشارات شرکت پردازش و برنامه.
- هال، پ. (۱۳۸۷). برنامه ریزی شهری و منطقه‌ای ترجمه: جلال تبریزی. تهران: انتشارات پردازش و برنامه ریزی شهری (وابسته به شهرداری تهران).
- ولی‌قلی‌زاده، ع. ذکی، ی. (۱۳۸۷). بررسی و تحلیل جایگاه ژئوپلیتیکی و ژئوآکونومیکی ایران برای کشورهای CIS، فصلنامه بین‌المللی ژئوپولیتیک، ۴(۱۳): ۵۶-۲۱.
- Asadi Gharabaghi, M., & Ghelich Lee, B. (2015). The Effect of Intention and Values of Knowledge Sharing on Job Performance of Project-Based Organizations (Case Study: Petrochemical Industries Development Management Company). Journal of Management Research in Iran, 19(4), 184.
- Azevedo, C. L., Iacob, M. E., Almeida, J. P. A., van Sinderen, M., Pires, L. F., & Guizzardi, G. (2015). Modeling resources and capabilities in enterprise architecture: A well-founded ontology-based proposal for ArchiMate. Information systems, 54, 235-262.
- Chen, W., Hu, Y., Liu, B., Wang, H., & Zheng, M. (2022). Does the establishment of Pilot Free Trade Test Zones promote the transformation and upgradation of trade patterns?. Economic Analysis and Policy, 76, 114-128.
- Chen, W., Su, Z., Wang, Y., Wang, Q., & Zhao, G. (2022). Do the rank difference of industrial development zones affect land use efficiency? A regional analysis in China. Socio-Economic Planning Sciences, 80, 101168.
- Choudhary, A. I., Akhtar, S. A., & Zaheer, A. (2013). Impact of transformational and servant leadership on organizational performance: A comparative analysis. Journal of business ethics, 116(2), 433-440.
- Fan, G., Xie, X., Chen, J., Wan, Z., Yu, M., & Shi, J. (2022). Has China's Free Trade Zone policy expedited port production and development?. Marine Policy, 137, 104951.
- Hamon, T. T. (2003). Organizational effectiveness as explained by social structure in a faith-based business network organization. Regent University.
- López-Contreras, N., Puig-Barrachina, V., Vives, A., Olave-Müller, P., & Gotsens, M. (2021). Effects of an urban regeneration program on related social determinants of health in Chile: A pre-post intervention study. Health & Place, 68, 102511.

- Morgan, N. A., Kaleka, A., & Katsikeas, C. S. (2004). Antecedents of export venture performance: A theoretical model and empirical assessment. *Journal of marketing*, 68(1), 90-108.
- Rawat, V. B., Bhushan, M. B., & Sujata, S. (2010). The impact of special economic zones in India: A case study of Polepally SEZ. *International Land Coalition*.
- United Nations (2002). Financing Global Social Development Symposium, Feb. 7. Annotated Agenda and Programme of Work, Department of Economic and Social Affairs. United Nations, New York.
- Yang, Z., Wang, Y., & Liu, Z. (2019). Improving socially inclusive development in fast urbanized area: Investigate livelihoods of immigrants and non-immigrants in Nansha Special Economic Zone in China. *Habitat international*, 86, 10-18.
- Zhuo, C., Mao, Y., & Rong, J. (2021). Policy dividend or “policy trap”? Environmental welfare of establishing free trade zone in China. *Science of the Total Environment*, 756, 143856.

Review and prioritize urban areas with an emphasis on the impact of free trade-industrial zones on improvement of social indicators (Case Study: Chabahar City)

Abdul Majid Mihankhah, Ph.D. student, Department of Geography and Urban Planning, Chabahar International Branch, Islamic Azad University, Chabahar, Iran.

Masoumeh Hafez Rezazadeh*, Assistant Professor, Department of Geography and Urban Planning, Zahedan Branch, Islamic Azad University, Zahedan, Iran.

Mahmoud Reza Anvari, Assistant Professor, Department of Geography and Urban Planning, Zahedan Branch, Islamic Azad University, Zahedan, Iran.

Received: 2021/9/20

Accepted: 2022/1/30

Introduction: Proximity of Chabahar Free Trade-Industrial Zone with Chabahar city it has caused changes in various dimensions, especially the social dimension for this city and the surrounding areas. This study reviews and prioritizes urban areas of Chabahar with an emphasis on the impact of free trade-industrial zones on the improvement of social indicators.

Method: The present study in terms of purpose, is a developmental research and the research method is analytical and based on library, documentary and field studies. The statistical population of the present study includes the residents of the four areas of Chabahar (106739 people) whose sample size was calculated using the Cochran's formula and the number (382) people was determined. I distributed questionnaires in the four districts of Chabahar city in terms of population ratio. Data analysis software (SPSS) and Fuzzy ELECTRE model were used.

Results: The results of regression analysis showed that all items of social dimension with a level of 99% confidence have a significant relationship with the free trade-industrial zone. Also, the results of the test (ANOVA) showed that because the significance level is less than (0.05), it can be said with 0.95 confidence, among the areas of Chabahar city, There is a significant difference in terms of the impact of the free trade zone on the development of social indicators. Finally, the results of prioritization of Chabahar city areas with emphasis on the impact of free trade-industrial zone with the focus on the development of social indicators using the fuzzy electricity model showed that (Area 2) is in the priority.

Conclusion: The general results show social indicators affected by commercial-industrial free zones cause spatial differences in urban areas of Chabahar and different levels of social development can be seen in the city.